

## הסאטירה ומטרותיה בשירה העברית החדשה

### (דוגמאות נבחרות)

עוזר פרופסור: מג'יד עבוד רחמה  
התעודה: תואר השני בלשון העברית  
אוניברסיטת בגדאד - המכללה לשפות - מחלקת לשון העברית

### التهجاء واهدافه في الشعر العبري الحديث نماذج مختارة

أ.م. مجيد عبود رحيمه  
جامعة بغداد - كلية اللغات - قسم اللغة العبرية  
رقم الهاتف: 07704528706  
البريد الإلكتروني: majeed.rheimah@colang.uobaghdad.edu.iq

**תקציר:**

אמנות הסאטירה היא אחת מאומנויות השירה המבטאת את הלעג והכעס של המשורר כלפי כת או יחיד סאטירה היא ההיפך משבח, ונחשבת לאחת ממטרות השירה העברית, כפי שנאמר על ידי משוררים יהודים. ספרות מסוג זה הייתה אחד השערים לביקורת בונה כשהתריעה על פגמים ובעיות ועודדה לטפל בהם, אך היא הייתה הרסנית כשהיא עסקה בהם בסרקזם ובסרקזם חריף באופן שעוות לחלוטין את התמונה. המושג סאטירה נקשר לסרקזם כהפקה ספרותית, כדי לתאר לנו פגמים בצורה סרקסטית וקאוסטית הנקראת סאטירה סרקסטית היא עוסקת בנושא בצורה קאוסטית, סרקסטית, סרקסטית, במטרה לבידור עצמי או הנאה.

באשר לשירה העברית, הסאטירה היה חלק גדול בספרות של משוררים יהודים. כתוצאה מעימותים, יריבויות ולחימה בין מדינות או בין יחידים ממדינה אחת, חידדו רוב הסופרים היהודים את סכיני הסאטירה שלהם לעולם הזה, שכולו ביטויים חברתיים נרחבים נחשב המשורר יהודה לב קורדן משוררי הסאטירה המפורסמים ביותר הוא גם הצטיין בסאטירה של ביאליק וצ'רניחובסקי בעידן התחייה הלאומית, ודוד שמעוני ואחרים. כמו כן, צורות של סאטירה קיימות בברית הישנה, במיוחד בשיר הים ובספרי שמות, המכילים לשון הרע וסאטירה של אויבים, אולם בימי הביניים נבדלו בה מספר משוררים יהודים.

כחלק מהמעקב שלנו אחר הספרות העברית במחקר הזה ניסינו לשפוך אור על מושג הסאטירה ומאפייניו על ידי לימוד וניתוח היוצרי של משוררי הסאטירונים היהודים, שהיו ידועים בשליטתם המדהימה בלשון השירה שלהם, וזה מה שקרא לנו ללמוד אותם, ולהתבונן במכלול של טכניקות שמצאנו זה מבטא את ההתנהגות השלילית המאפיינת את הסאטיריקן, והיא אחת הטכניקות הבולטות שחשפו את המתח והסתירות הפסיכולוגיות. שחוזה המשורר היהודי, והשקפתו על החברה היהודית.

המחקר עוסק בהצגה היסטורית מפורטת על הסאטירה, בכלל, וספרות העברית בפרט, תוך התחשבות בנושאים הבאים: מושג הסאטירה, סוגיו, מקור המילה ושורשיה פונקציות חברתיות ופסיכולוגיות של הסאטירה. המחקר דן גם בהפקות של משוררים יהודים שהקדישו חלק משירתם לנושא הסאטירה.

**מילות מפתח:** הסאטירה, השירה העברית החדשה, האירוניה, הומור.

### שאלת המחקר לענות על השאלות הבאות:

- הגדרת ביטויי הסאטירה כדי להקל על הקורא להבין את המשמעות האוטנטית.
- מה הוא המניע מאחורי כתיבת הסאטירה בשירה העברית החדשה? ומה הם המאפיינים הפונקציונליים של הסאטירה?
- מה שאפיין את הסאטירה של המחברים העבריים בספרות העברית החדשה? ואיך תרמה הסאטירה לפתח ולשגשג אמנות זו בספרות העברית ובספרויות האחרות?

### מטרות של המחקר:

- להציג את דוגמאות לשיריים סאטירים של גדולי מחברי הספרות העברית החדשה.
- חקר הדוגמאות שנבחרו כדי להכיר את מטרות וצורות של הסאטירה.
- הבהרת היחס בין הסאטירה לבין הספרות העברית החדשה.

### סיבות בחירת הנושא:

- לא היתה הבחירה שלנו בהסאטיריות העבריות ההן בלי סיבה, אלא לגלות את המאפיינים התרבותיים שנשתדל לחפש אותם, ולא מוצאים אותם בקלות בין שורות המחברים האחרים.
- הסאטירה היא סוג חשוב של ז'אנרים ספרותיים שלא חקרו אותה הרבה. גם הספרייה של מחלקת השפה העברית היא מצטרפת למחקר של הסאטירה בשירה העברית החדשה.

### שיטת המחקר:

- השתמשתי בשיטה האינדוקטיבית האנאליטית כדי להשיג את המטרות ומגמות המחברים, גם מפני שאנו מטפלים בניתוח השירים שנודנדו למשוך את הקוראים ולהגיע לרגשות ודמיון המשוררים.

## מבנה המחקר :

עבודת המחקר הזו מתחלקת להקדמה ושלושה פרקים ולאחר מכן יבואו הסכום. הפרק הראשון: נשפוך אור על הסאטירה המושג והמאפיינים. הפרק הזה נתמקד בחקר הגדרות שונות להסאטירה כמו שבאו במלונים והאנציקלופדיות. כמו כן נשפוך אור על תפקידים ומאפיינים של הסאטירה, גם נסקור את מטרות הסאטירה במבט כללי. הפרק השני: נציג את הופעתה של הסאטירה והתפזרותה בספרויות: בפרק הזה נעניין מקור המילה "הסאטירה" ושורשיה, בחלק השני נסקור את היחס בין הסאטירה לבין הספרות העברית החדשה. הפרק השלישי: ננתח את השירי הסאטירה בשירים הנבחרים: מתוך ניתוח הספרותי, בכך נשים דגש על מטרות הסאטירה.

## הפרק הראשון: הסאטירה: המושג והמאפיינים :

### מבוא :

יש הגדרות שונות להסאטירה כמו שבאו במלונים והאנציקלופדיות והן כדלקמן: הסאטירה היא כמו טכניקה או כלי ספרותי באמצעותו ניתן להביע עמדה או דעה כלשהי בצורה משעשעת, אך ביקורתית. לרוב טכניקות הסאטירות בהם משתמשים בתכניות טלוויזיה שונות, טקסי לבר - מצווה הצגות ועוד נועדו ללגלג על הדבר אותו מציגים ולכן לרוב יציגו אותו באור קיצוני במיוחד(גייגר, יוסף, 2012, עמ"ס 36).

הסאטירה: יצירה ספרותית המתארת את הפגמים שבמציאות בצורה לגלגנית-עוקצנית. הסאטירה היא הכלי העיקרי לביקורת נוקבת על- ידי תיאור הפגמים שבמציאות והליקויים באדם ובחברה בצורה עוקצנית ולגלגנית –היא תוקפת וחושפת תופעות של שחיתות וטיפשות של אישיות ציבורית, של קבוצה או של הכלל. כלי ההתקפה של הסאטירה הם הגזמה, הכוללת את הגרוטסקה וכן את האבסורד הניגודים והאירוניה. דירנמט תוקף במחזה את קריסתם של ערכי הרוח בחברה המערבית וזאת על ידי דמויות תבניתיות, ייצוגיות. (אבן שושן, אברהם, עמ"ס 1785).

לפי פרופסור דוד אלכסנדר, "סאטירה נמדדת בעוצמת הביקורת שהיא משמיעה, על - פי - רוב כלפי ההנהגה. היא לא מערכון הומוריסטי ולא נונסנס- קומדי(אלכסנדר, דוד,

1985, 345). סאטירה: היא טכניקה ספרותית ואמנותית שיוצרת הזרה קומית של תופעה כלשהי (רעיון, התנהגות, מפלגה וכו') כדי להעמידה לביקורת. שימוש בסאטירה לרוב מעורר צחוק, אך מטרתה המרכזית היא יצירת פרספקטיבה ביקורתית באמצעים קומיים (עידו נוי, עמ' 211–254).

## מאפייני הסאטירה:

הסאטירה רוב משלבת שימוש בסרקזם ואירוניה עם צורות מבע יש קלאסיות למשל:

- **הגדלה או הקטנה** : שינוי פרספקטיבה או יחסי כוחות באמצעות הגדלה או הקטנה. שינוי כזה מאפשר התנסות במצבים המזמנים מבחנים חדשים עבור מושאי הסאטירה. חלקו הראשון של הספר "מסעי גוליבר", לסוויפט, בו מגיע גוליבר לארץ ליליפוט, הוא דוגמה לטכניקה זו. סצנות רבות בספר "אליס בארץ הפלאות" הן דוגמה בולטת נוספת (פרידלנדר יהודה, 1994, עמ' 347).
- **הקצנה ו הגזמה** : תיאור מצב באופן מוגזם ומנופח, על מנת להמחיש את חולשותיו. לדוגמה: שני נערים טוענים לבעלות על אותה מכונת ומאבקם הופך למלחמה בין-גלאקטית (הערס, לימור, שיפמן, 1968, עמ' 67).
- **סמיכות** : הצבת גורמים שונים מאוד בחשיבותם או מעמדם זה לצד זה. לדוגמה: אדם טוען כי המקצועות שלמד בתיכון היו מתמטיקה, מדעי המחשב וצפייה בבנות. רשימה כזאת קוראת לבחינה מחודשת של חשיבות כל אחד מאותם "מקצועות" (עידו דוד כהן, 2024, עמ' 13).
- **פרודיה** : חיקוי קומי של יצירה, סוגה או כל תופעה בעולם באופן המעורר לעג. פרודיה יכולה להיות סאטירית, אולם אינה בהכרח כזו. סאטירה בהגדרתה היא טכניקה שמובלעת בה ביקורת וניסיון לעורר מחשבה. אף על פי שפרודיה יכולה להיות ביקורתית, היא אינה מחויבת לביקורת (רומא: אימפריאליזם, עמ' 37).

## מטרות הסאטירה במבט כללי:

כל סאטירה ביסודה היא ביקורתית, לעגנית, עוקצנית ואירונית. המאפיינים של הסאטירה הם רבים ומגוונים, והם מובעים בצורות בידור שונות. הפופולרית בהם היא הצגת סאטירה מוגזמת וקיצונית, כאשר רוצים להביע אמירה מסוימת על מאורע או דבר ספציפי, מציגים אותו בצורה קיצונית ומוגזמת מאוד. לדוגמה בתכנית הסאטירה "ארץ נהדרת" עורכים חיקויים של אנשים מפורסמים, תוך הקצנה במראה של אותם האנשים. אם מציגים מישהי מפורסמת שיש לה שיער מעט שונה, הם יציגו אותה באופן כזה שהשיער הוא הדבר העיקרי שיבלוט בדמות הסאטירית שלה.

מטרת כל טכניקת סאטירה היא לעורר צחוק ולשעשע, אך יחד עם זאת גם להבליט את אותו נושא וכך להעביר עליו ביקורת שלילית. בנוסף לתכניות הסאטירה שאנו רואים בטלוויזיה, ישנם גם אמצעים סאטיריים אמנותיים אחרים כמו ציורי קריקטורה, ספרים וגם שירים סאטיריים מקוריים(). ראינו שלסאטירה יש מטרות רבות, שסיכמנו כך:

- המטרה הפוליטית: הסאטירה מכוונת לרשות או למדינה אחרת שעמדתה אינה מתיישבת עם מדינה אחרת כאן מתחילה הסאטירה והבלטה של פגמים, עלבונות, וזו מורשת של פופוליזם (مجدي وهبة, 1979, ص 232). כמו הסאטירה של המשוררים ביאליק, זלמן שניאור ונתן אלתרמן נגד היהודים מסיבות פוליטיות.
- המטרה האישית: הסאטירה היא ברמה האישית מסיבות של עוינות או הבדלים בין נקודות מבט או על פי השתייכות פוליטית, דתית או שבטית, כגון הסאטירה של המשורר ג'ריר, אל- פרזדק ואבו-נאוואס מסיבות אישיות וכן הלאה (مجدي وهبة, مصدر سابق, ص 232).
- המטרה החברתית: נושאו קושר בין הפרט לחברה ומפגיש אותם הסאטירה מכוונת לאדם החורג מהחברה ולא לאדם המשתלב בחברה. כגון הסאטירה של המספר שנהאר מסיבות חברתית בסיפורו "קב - חרובין" (مجيد، عبود رحيمه, 2021, עמ' 234).

- המטרה הספרותית: היא לבקר יצירות ספרותיות באופן סאטירי, ושיטה זו משמשת חלק מהמבקרים, אך לא כולם (عبد الكريم، سعاد، 2021، ص 11).
- המטרה לטפל בתופעות מוזרות וחריגות: הסאטירה משמשת כאן לביקורת על תופעות חברתיות ומוסריות המוזרות או החורגות מהחברה ומהמסורות שלה מטרת הסאטירה היא למנוע תופעות או למשוך אליהן תשומת לב ולהניע אנשים להיזהר מתופעות אלו (علي، بيداء عباس، 2019، ص 10)

## הפרק השני: הופעתה של הסאטירה והתפזרותה בספרויות:

### מקור המילה ושורשיה:

#### מבוא:

מקור המילה "סאטירה" הוא במילה הלטינית "סאטורה" (satura), שמשמעותה "מלא בדברים שונים" והיא ציינה סוגה ספרותית שכללה סאטירה פוליטית וחברתית, אבל דנה גם בנושאים אחרים, כמו ערכי מוסר וחוויות אישיות של הכותב. סאטירות חוברו עוד ביוון הקלאסית וברומא. ידועות במיוחד הן הסאטירות של פטרוניוס, גאיוס לוקיליוס ויובנאליס. המאה ה-18 הביאה לפריחה מחודשת של סוגה זו Kharperian (1990, P.13). יצירות יכולות להכיל קטעים סאטיריים מבלי להיות סאטירות באופן מוחלט. למשל "טום ג'ונס", ספרו של הנרי פילדינג, מכיל קטעים סאטיריים רבים, אולם הוא אינו ספר סאטירי בעיקרו. סאטירות אינן מוגבלות בהכרח לאומנויות מילוליות (ספרות, תיאטרון, מחזה וכו'), ויכולות להימצא גם בציור ובקריקטורה. כך למשל ציוריו של ג'ורג' גרוס, אקספרסיוניסט גרמני, הן סאטירה חברתית בוטה על גרמניה של רפובליקת ויימאר וגרמניה הנאצית (דוד אלכסנדר, 1984, עמ' 45).

הסאטירה, צורה אמנותית, בעיקר דרמטית וספרותית, שבה מתגבשים חסרונות פרטניים או אנושיים, סתימות, התעללויות או חסרונות צנזורה באמצעות לעג, לעג בורלסק, קריקטורה, אירוניה, פארודיה, או שיטות אחרות, לפעמים במטרה לעורר רפורמה חברתית (יהודה פרידלנדר, 1994, עמ' 56).

הסאטירה הכלי העיקרי לביקורת על - ידי תיאור הפגמים שבמציאות והליקויים בבן - אדם ובחברה בתמונה לגלגנית - עוקצנית. היא חושפת ותוקפת תופעות של שחיתות וטיפשות של אישיות, של קבוצה או של הכלל. כלי ההתקפה של הסאטירה הם הגזמה, הכוללת גם את הגרוטסקה וכן את האבסורד האירוניה והניגודים (הערס, ימור שיפמן, 1968-2000 עמ'789).

הלקסוגרף האנגלי הדגול סמואל ג'ונסון הגדיר את הסאטירה כשיר שבו מבוטלים רשעות או איוולת, והגדרות משוכללות יותר לעיתים רחוקות מספקות יותר. שום הגדרה מחמירה לא יכולה לכלול המורכבות של מילה המסמלת מצד אחד סוג של ספרות - כמו כשמדברים על הסאטירות של המשורר הרומי הוראס או קורא לסופר האמריקאי נתנאל ווסט מיליון מגניב סאטירה - ומצד שני, רוח לועגת או נימה מתבטא עצמה בספרויות רבות ז'אנרים אך יכול גם להיכנס כמעט לכל סוג של תקשורת אנושית. בֶּאֱשֶׁר לבן משמש בגלל לחשוף משהו מטופש או מרושע ביקורתית, יש הסאטירה, בין אם זה בשיר או בדרשה, בציור או דיון פוליטי, בטלוויזיה או בקולנוע. במובן זה סאטירה נמצאת בכל מקום (Claridge, 2010), p.257.

ביצירות ספרותיות, סאטירה יכולה להיות עקיפה או ישירה. בסאטירה ישירה, המחבר מדבר ישירות אל הקורא. עם סאטירה עקיפה, כוונת המחבר מתממשת בתוך הנרטיב וסיפורו. אף שמאמר זה עוסק בעיקר בסאטירה כתופעה ספרותית, הוא מתעד אותה הפגנות גם במספר תחומי פעילות אנושיים אחרים, (Theodore D (1990)P.237, Kharpertian).

על הקושי המונחי מונח ביטוי של הרטוריקן הרומאי קווינטיליאן: הסאטירה היא (satura tota nostra est). נראה כי קווינטיליאן טוען לסאטירה כתופעה רומאית, אם כי קרא את הדרמטיקאי היווני אריסטופנס והכיר מספר צורות יווניות שאפשר לקרוא להן אטיריות, (Menippean, Thomas Pynch, 2019, (P.483).

אבל ליוונים לא הייתה מילה ספציפית לסאטירה, ולפי תוֹכֵן (שפירושו במקור היה משהו כמו מעורב או שונות וממנו באים צרפתים - סַאטִירָה) קווינטיליאן התכוון לפרט את סוג השיר שהמציא גאיוס לוסיליוס, שנכתב בהקסמטרים על נושאים מתאימים מסוימים,

ומאופיין בטון לוסיליאני-הוראטי. תוך התייחס, בקיצור, לא צורה פואטית, הוקמה ותוקנה על ידי הנוהג הרומי (Antonia, Szabari, 2009, P.279).

(קווינטיליאן מזכיר גם סוג ישן עוד יותר של סאטירה שנכתבה בפרוזה על ידי מרקוס טרנטיוס וארו, וניתן להוסיף, על ידי מניפוס וחסידיו לוסיאן ופטרוניוס). לאחר ימיו של קווינטיליאן, תוך החלו להשתמש בהם באופן מטפורי לייעוד עבודות שהיו טאטארות בגוון אך לא בצורה. ברגע ששם עצם נכנס לתחום של מְטָפֹרָה, כפי שציין חוקר מודרני אחד, הוא משווע להארכה, ו תוך (שלא היו לו צורות מילוליות, מילוליות או תארים) התרחב מיד על ידי ניכוס מהיוונית סאטירוס ונגזרותיו. התוצאה המוזרה היא שהאנגלים סאטירה מגיע מהלטינית תוך, אבל לרתק, סאטירי וכו', הם ממוצא יווני (Ullman, BL (1913, P.300)). בערך במאה הרביעי תָּזָה כותב הסאטירות נודע בשם סאטיריקוס; ג'רום הקדוש, למשל, נקרא על ידי אחד מאויביו סאטיריקן בפרוזה (satyricus scriptor in prosa). שינויים אורטוגרפיים שלאחר מכן הסתירו את מקור המילה הלטינית סאטירה: תוך הופך להיות סאטירה, ובתוך אֶנְגְלִיָה במאה ה-16 הוא נכתב סטיר. סופרים אליזבתיים, שהיו מעוניינים לעקוב אחר מודלים קלאסיים אך הוטעו באטימולוגיה כוזבת, האמינו בכך סטיר נגזר ממוחזה הסאטיר היווני: סאטירים הינם יצורים גסים, באופן לא מהודר, נראה שהמלה נבעה מכך סטיר צריך להצביע על משהו קשה, גס, מחוספס (Claridge, Claudia (2010, p.257)).

צורות של הסאטירה קיימות בספרויות העתיקה, בברית הישנה ובאב היווני הקדום (אריסטו ואנס בקומיה ואחרים), אבל הסאטירה האירופית, לפי דעתם של רבים, היא הסאטירה הרומית, שהיא הסוג המקורי היחיד שהרומי ספרות שהופקה זה היה ידוע בשם (סאטורה), שהם מחזות ללא עלילה מגובשת, והם היו מעורבים עם השירים, הריקודים והשפה היו פופולריים ומאתגרים (שאנן, אברהם, שם, עמ' 1021-1022).

תולדות הסאטירה בקרב הערבים הסאטירה היא אחד מהנושאים הבסיסיים בשירה הערבית, ואולי זה נובע מאופי החיים הערביים המוקדמים - במיוחד בימי קדם - שהתבססו על שבטיות וקנאות ועל הקונפליקטים וחילוקי הדעות הנובעים מכך, והשנאה שבגללה. מתעוררת בנשמות עם שנאה וכעס, ועניינים אחרים דרשו מהמשוררים להתייחס לזה דרך משמעויות הסאטירה בשירתם. אם הערבי היה מרוצה ומרוצה ממשמעויות ההלל, חוסר

שביעות הרצון שלו מהסאטירה היה גדול מזה "נראה שהפחד של הערבים מסאטירה היה בולט יותר מהנוחות שלהם מהשבחים, ושהם היו בין הלשונות הזהירות של. משוררים אבלים הם חיו איתם וזהרו מהם בדיוק כמו שתושבי אזורים געשיים חיים עם הרי הגעש המפחידים שלהם(מقال في الموسوعة العربية، 2020، ص 235).

מכאן שהסאטירה הייתה אחד מכלי הנשק היעילים בעימותים שנוצרו בין שבטים או יחידים, ואנשים פחדו ממנה כמו חרבות וחניתות, אם לא יותר, וכולם היו מודעים להשפעה של הסאטירה על אנשים. , ולכן משוררים נהגו לאיים ולאיים בסאטירה אומר אל-מוסאיאב אבן אבוי:

فلأهدين مع الرياح قصيدةً  
مني مغلفةً إلى القعقاع  
ترد الميأة فما تزال غريبةً  
في القوم بين تَمَثُّل وسماع  
(الموسوعة العربية، 2013 ص 413).

בתקופה המודרנית הופיעו משוררים שבהם הסאטירה הפכה לאחד ממאפייני השירה שלהם רוב המשוררים הם משוררים פוליטיים הם מתחו ביקורת על המשטרים הערביים השולטים וגם מתחו ביקורת על החברות הערביות על שתיקתן לגבי משטרים כאלה. בין המשוררים הללו ניתן למנות את מוחמד מהדי אל-ג'וואהירי ומוזפר אל-נוואב, שעורר סערה כאשר עשה סאטירה על המשטרים הערביים, כלומר את כל הערבים. על שתיקתם בנוגע לסוגיה הפלסטינית בשירו המפורסם (ותרית לילה):

القدس عروس عربيتكم  
فلماذا أدخلتم كل زناة الليل إلى حجرتها  
ووقفتم تسترقون السمع وراء الأبواب لصرخات بكارتها  
وسحبتكم كل خناجركم وتنافختم شرفا  
وصرختم فيها أن تسكت صونا للعرض

فما أشرفكم أولاد الكذا هل تسكت مغتصبة  
 لست خجولا حين أصارحكم بحقيقتكم  
 (مظفر النواب، 2003، ص 86)

בשיר שכותרתו (חומרת לונדון), התייחס אל-ג'וואהירי בצורה סרקסטית למצב שבו הייתה עיראק לאחר קריסת התקוות הגבוהות לחופש ולעצמאות מוחלטת, ולאחר מכן למה שנקרא שלטון לאומי להשגת אינטרסים זרים נגדם. שהעם התמרד, וגם הופעתו של מעמד של אינטלקטואלים בעלי אינטרסים שלא היו מרוצים ממנו. הממשלה החדשה שואפת להשיג את האינטרסים שלה.

يا خليلي والبلاء كثيرٌ في بلادي ،لا، وكهذي البلية  
 أ زمنَ الداءِ في العراق ولن يشفيه إلا الجراح والعمليّة  
 أ فتّي عراقنا؟ فلماذا خدعوه؟ وذاك شأن الفتيه  
 سَحَرْتنا ظواهر الأمر حتى أوهمتنا أن البلاد قويّه  
 نتغنى وعصرنا من نحاس بأغانى عصورنا الذهبية  
 نخر الجهلُ أمتي نخرة السوس فأين المجامعُ العلميه  
 كلنا في الجمود والجهل وحشيون لكن حقوقنا مدنيه  
 كلنا في النفاق والختل نبدي كلّ يوم مهارة فنيّه  
 وطني كلّ من عليه وزيرٌ واضعٌ نُصبَ عينه كرسيّه

(الجواهري، 1974، ص 67)

## היחס בין הסאטירה לבין הספרות העברית החדשה:

### פתיחה

בספרות העברית, יש צורות של הסאטירה בתנ"ך, במיוחד בשירת הים ובספרי החקיקה, ושמות והמשפטים, בהם יש צנזורה והסאטירה בין של מבצעי החטאים או של מבצעי החטאים או אויבים ניתן לקרוא בעיון כדי לגלות את הסאטירה הקיימת בהם, למשל:  
 למה רגשו גוים ולאומים יהגו – ריק יתיצבו מלכו – ארץ ורזנים נוסדו – יחד על – יהוה  
 ועל - משיהו ("תהלים : 1:2, תנ"ך: לונדון, 1900) .

בימי הביניים, עידן האנדלוסיה, הצטיינו בסאטירה מספר משוררים יהודים, אך פריחת הסאטירה בספרות העברית הייתה ידועה בתקופת ההשכלה, ביניהם בר"ה (1773-1838) וארתור (-1791 1851) יהודה לוי. קורדן התבלט בסאטירה, וגם משוררי התחייה הלאומנית, כמו חיים נחמן ביאליק וצ'רנחובסקי, נבדלו בסאטירה דוד שמעוני וקרשון, דוגמאות להן נלמד במחקר הזה (אברהם, שאן, 1967, עמ' 67).

הסאטירה בספרות העברית, בעיקר בז'אנר הרומן בין הרומנים הסאטיריים בעברית ניתן למנות, את היצירות הבאות: המחבר יוסף פרל: ברומנו מגלה טמירין: חיבור סאטירי חסידי שנכתב בצורת רומן מכתבים המורכב מ-151 איגרות בדויות ששלחו חסידים. מנדלי מוכר ספרים: ברומנו מסעות בנימין השלישי מסעותיו של בנימין השלישי ביחד עם בשותפו ועוזרו למסע סנדריל. השניים נוסעים למרחקים בגלל למצוא את "היהודים האדמוניים" אשר מעבר לסמבטיון (<https://he.wikipedia.org/wiki/94>).

המספר אהרן מגד ברומנו חדוה ואני: סיפורו של זוג, שלומיקו חדוה, שעובר מהקיבוץ לעיר. העלילה משווה בין חיי הקיבוץ השקטים לבין העיר, המוצגת מסובבת. הספר עובד לסדרת הטלוויזיה "חדוה ושלומיקו. המחבר דוד שחר בספרו: ירח הדבש והזהב, שמוליק, הגיבור, גונב טבעת יהלום מהמשפחה, ומנצל את החברה הישראלית הנהנתנית של שנות ה-50 לקידום מטרותיו (מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, עמ' 211-254).

המספר הסאטיריקן) אפרים קישון: ברומנו "השועל בלול התרנגולות" הופיע בשם "כעין כמונים" המספר אמיץ דולניקר, פעלן מפא"ניקי טיפוס, מגיע ליישוב נידח בשל ומחריב מוטיבים ציניים את האידיליה החברתית ששררה במקום עד תומו. הספר עובד ובזים על ידי קישון לסרט קולנוע באותו שם. הזקן השתגע המספרת אביבית משמרי: מלחמת אחים בין חילונים לחרדים בישראל מוצתת על ידי נאום טלוויזיוני של זקן שקורא להתקוממות חילונית (אנציקלופדיה בריטניקה, עמ' 674).

שמשון – הסופר דן בורנשטיין: סאטירה דיסטופית שבה ישראל נשלטת בידי "העם", קבוצה של 10 אנשים שרק להם יש זכויות אזרח. המדינה הקימה לתחייה את הפלשתים – הפעם כרובוטים רצחניים שאותם היא מפעילה נגד עצמה – והיחיד שיכול להציל את המצב הוא גיבור מסתורי ששמו שמשון (רשיד. غزوان مجيد, 2006, ص 28).

## הפרק השלישי: הסאטירה בשירים הנבחרים:

### השיר "על זאת" של נתן אלתרמן

נתן אלתרמן משורר, מחזאי ומתרגם ישראלי, מחשובי היוצרים בספרות העברית של ה-20 חתן פרס ישראל לשנות 1968 (פרסקי, נתן, 1978, עמ' 37). אביו היה מחנך ציוני נלהב ומחלוצי גן הילדים העברי, למד בבית ספר תיכון בקישינב (הנציקלופדיה העברית כללית, 1973, עמ' 791).

נתחיל בשיר "על זאת" הוא שיר סאטירי וביקורתי מאת נתן אלתרמן שפורסם בעיתון "דבר" ב-19 בנובמבר 1948, בעת שמלחמת העצמאות הייתה בעיצומה. המשורר מתאר פשעי המלחמה של חייל צה"ל, ובסופו עולה הדרישה למצות את הדין עם פושעי המלחמה ולא לטייח את מעשי שלהם.

**חֲצָה עָלֵי גִ'יפ אֶת הָעִיר הַכְּבוּשָׁה,**

**נָעַר עַז וְחִמוּשׁ... נָעַר-כְּפִיר.**

**וּבְרָחוּב הַמִּדְבָּר**

**אִישׁ זָקֵן וְאִשָּׁה**

**נִלְחָצוּ מִפְּנֵי אֶל הַקִּיר.**

**וְהִנֵּער חֵיר בְּשָׁנִים-חֹלֵב:**

**"אִנְסָה הַמִּקְלָע" ... וְנָסָה.**

**רַק הַלֵּיט הַזָּקֵן אֶת פָּנָיו בְּיָדָיו...**

**וְדָמָו אֶת הַכֶּתֶל כָּסָה.** (מנחם פינקלשטיין, , 2009 עמ' 141–158)

בשיר "על זאת" אלתרמן גינה במילים חריפות פשע נגד מלחמה שביצעו חיילים במהלך מלחמת השחרור, ואת השתיקה של האירוע. בהמשך השיר ביקר המשורר את הניסיונות להשתיק את האירועים, להמעט מחומרתו. אלתרמן יצא נגד הדיבור על "מקרים עדינים" (המרכאות במקור) הגדיר אותם לא עקיפות אבל ישירות: "אשר שמם, במקרה, רציחה". את הטענה שמדובר בסך הכל במקרה פרטים, הוא דחה, אם "איננו חובשו בצינוק".

**וכאן בא משפט המחץ:**

**כי חוגרי כלי לוחם, ואנחנו אתם,**

**מי בפעל**

**ומי בטפיחת הסכמה,**

**נדחקים, במלמול של "הכרח" ו"נקם",**

**לתחומם של פושעי מלחמה.** (מנחם פינקלשטיין, , 2009 עמ' 141–158)

אי אפשר לנתק את הטקסט מן הקונטקסט. חשיבות השיר "על זאת" של אלתרמן, היא בקונטקסט של מכלול שיריו בכלל ובמלחמת השחרור בפרט. למה העניק המשורר אלתרמן לשיר את השם "על זאת"?

**זה צלום מקרבות-החרות, יקירים.**

**יש עזים עוד יותר. אין זה סוד.**

**מלחמתנו תובעת בטוי וּשירים...**

**טוב! יושר לה, אם כן, גם על זאת!** (מנחם פינקלשטיין, , 2009 עמ' 141–158)

נקודת השיא של אלתרמן היא האמונה החזקה והחד משמעית בצדקת הדרך הציונית. הקרבות, אלה שבהם נעשה פשעי המלחמת ישראל, אלתרמן רואה את תפקידו כמשורר לאומי, לבטא בשירה את האפוס הגדול של המלחמה. ואכן, אין מי שעשה זאת כמוהו, הן בשיר "על זאת", ובמיוחד באפופיאה הגדולה של מלחמת תש"ח, "שירי עיר היונה".

מתוך נקודת השיא, מתוך הכרת הצדק והוהכרח מלחמות ישראל, ודווקא מתוך אותה הכרה, אלתרמן תובע מזה"ל וחייליו לשמור על מוסר הלחימה ועל ערכי טוהר הנשק. אלתרמן לא כתב את הדברים מתוך אובססיה של הצגת צה"ל צבא בלתי מוסרי בגלל לגרום לדה- לגיטימציה למדינת ישראל ולצבאה, אלא כציוני פטריוט, המאמין שלצד תרומתו הנפשית והתרבותית למלחמה, בשירה היוצרת מוטיבציה בקרב החיילים ומעניקה להם נפש גבית, תפקידו לצאת חוצץ נגד מעשים כאלה.

**ומלחמת העם, שעמדה לבלי חת**

**מול שבעת הגיסות**

**של מלכי המזרח,**

**לא תחת גם מפני "אל תגידו בגת"...**

**היא אינה פחדנית כדי-כך! (מנחם פינקלשטיין, , 2009 עמ' 141–158)**

אלתרמן כתב "על זאת", כחלק ממכלול של כתיבה ציונית המבטאת את צדקת הדרך. הוא כתב על זאת, כאשר שמע על סטיה מן הדרך מצד חיילים, במלחמה שאין צודקת ממנה. הוא לא טיח, הוא לא הסתיר, הוא לא סייג, הוא כתב בצורה חדה וחותרת. הוא לא כתב נגד צה"ל. הוא כתב כמי שראה בעצמו חלק מצה"ל (אגב, למרות גילו הוא התנדב לשרת כחייל קרבי במלחמה) מתוך ביטחון שדבריו הם המבטאים את צה"ל. במקרים מסוימים, הסאטירה והירוניה היו המקור היעיל ביותר להבנת החברה, שכן הם ייצגו את הצורות העתיקות ביותר של מחקר סוציולוגי. הם מספקים את החדירה העמוקה ביותר אל תת המודע החברתי של קבוצה, וחושפים את ערכיה, טעמיה ומבני הכוח העמוקים ביותר בחברה. כמה מחברים נחשבו לסאטירה עדיפה על דיסציפלינות לא קומיות ולא אמנותיות כמו היסטוריה או אנתרופולוגיה. בדוגמה בולטת מיוון העתיקה, הפילוסוף אפלטון, כאשר נשאל על ידי חבר לספר להבנת החברה האתונאית, הפנה אותו למחזותיו של אריסטופנס.

### **השיר "תפילת אישה" של יהודה קרני**

יהודה קרני נולד בשנת 1884 בפינסק ברוסיה הלבנה אז בתחום המושב היהודי של הרוסית סוחר אמיד, בעל יערות ומשרפות יי"ש ועסקן ציבורי. זכה לחינוך יהודי וכללי. היה עיתונאי, משורר עברי, עורך ומתרגם (סרטים ובתי ראינוע, ל., 1980, עמ' 292). המשורר כתב שירים על האישה שהייתה הנושא המרכזי משיריו, הוא הציג את הסאטירה דרך האישה אין ספק שהמשורר יהודה קרני היה ציוני אבל אחרי כן הוא נתאכזב מהציונות שלא ביצעה את יעדיה שכבר יעדה את היהודים בעולם שיש ארץ חלב ודבש

כשבאו מצאו את עצמותיהם עובדים בקיבוצים מן בהוקר עד הערב בלי מנוחה אף לאישה ההרה וכבר הוא דימה את מצב האישה ההיא כאילו האומה היהודית שהוא באה מרחם אב זקן ואם זקנה וקיבלה את כל הסבלנות() בעוד שהיא הרה אומר יהודה קרני:

**וגם בעבור שלקחתיני, ענוגה מרחם**

**מאב זקן ומאם זקנה**

**להוצי מקרקע סגופה לחם**

**וגם תאנה**

**ובעבור שקיבלתי עלי באהבה ובדמעה**

**כל הטוב והרע**

**אשר גועה הבהמה ונמוכה הקמה**

**ואני גם הרה (خالد اسماعيل علي، 1989، ص 181)**

ראוי לציין, אחד המאפיינים של הסאטירה הוא אירוניה החריפה או הסרקזם גם בסאטירה זו אירוניה קשה אבל פארודיה, סיפורי סלפסטיק, הגזמות, מיקום זה לצד זה, השוואה, אנלוגיה ומשחקי מילים, כולם משמשים לעתים קרובות בדיבור ובכתיבה הסאטיריים. הסרקזם ה"קיצוני" הזה או הסרקזם מעידים לעתים קרובות על כך שהיא מסכימה (או לפחות מקבלת בדרך כלל) את אותם דברים שהסאטיריקן רוצה לתקוף (شبيب، عدنان جاسم، 2017، 71).

מבחינה היסטורית, סאטירה מילאה את הצורך העממי לחשוף וללעוג לדמויות בולטות בפוליטיקה, בכלכלה, בדת ובתחומי כוח בולטים אחרים. הסאטירה מתעמתת עם השיח הציבורי והדמיון הקולקטיבי, ופועלת כמשקל נגד המייצג את תגובת דעת הקהל (בין אם פוליטית, כלכלית, דתית, סמלית או אחרת) למנהיגים ולרשויות המתנגדים להם. לדוגמה, היא דורשת מהמחלקות להבהיר, לשנות או לקבוע את המדיניות שלהן. תפקידה של הסאטירה הוא לחשוף בעיות וסתירות, אך לא לפתור אותן. בהיסטוריה של הסאטירה, קרל קראוס הווה דוגמה בולטת לתפקידו של הסאטיריקן בהתמודדות עם השיח הציבורי(جاسم، حيدر احمد، 2021، ص 79).

## שיר "תפילה מלב אל לב" של דוד אבידן:

דוד אבידן נולד בתל אביב 1934 היה סופר, משורר, מתרגם, ובמאי קולנוע, צייר (תסריטאי ישראלי) גיטה אבינור, 1975, עמ' 45). את עיקר פרסומו קנה אבידן כמשורר בשנות ה-50 וה-60 של המאה העשרים מבקרים ישראלים מחשיבים אותו בדרך כלל לאחד משלושת הנציגים הבולטים ביותר של שירת "דור המדינה", לצד יהודה עמיחי ונתן זך (גבריאלי מוקד, 2006, עמוד 9).

הסאטירה בשיר "תפילה מלב אל לב" היא רב ערוצית: על שיגעון הגדלות של אלוהים, על קטנותו של בן אדם; על המונוטוניות של התפילות של היהודי; על האינטרסנטיות של המתפלל וכו'. עם זאת, יש בה גם עומק וכנות, אשר יוצרים ריגוש שאיננו אופייני לסאטירה. על אף פי הכעס על אלוהם, דוד אבידן פרץ בשירו זה את הגבולות של הסאטירה והפכה לשיר אהבה לאדם ולאל הודות לאיזון בין המיסטי לסאטירי.

שיר "תפילה מלב אל לב" של דוד אבידן סאטירי הוא תוצר פוליטי של העידן. העידן החדש הוא הדת האוניברסלית של התרבות היהודי. המאפיין המרכזי של העידן החדש הוא סינתזה בין מיסטיקות. העידן החדש הוא ביטוי של שעתוק, של מיחזור. כאמור, גם הסאטירה היא תוצר של מיחזור טקסטים, מיחזור שלעיתים אפשר לומר, אקלקטי כמו הרימיקס בין הנשגב להיתולי. הרי, לכאורה, השגב מנגד במהותו להיתול: אלוהם, הגבוה, הרציונלי והמושלם הן איכויות של הנשגב ואילו האנושי, הנמוך, האי-רציונלי והפגום הן איכויות הטובות להיתול.

**אדוני אלוהינו אדוני אתה ידעת**

**שאנחנו לא יודעים דבר וחצי דבר**

**עשה לנו נס עכשיו שנדע כל מה שידעת**

**כל מה שתדע כל מה שתחשוב כל מה שתרגיש**

**עשה לנו נס עכשיו שנוכל לעשות נסים**

**למען עצמנו ולמען זולתנו ולמען אדוני אלוהינו**

**ואל תגביל אדוני אלוהינו את אפשרויותינו**

**יותר מאשר הגבלת את אפשרויותיך**

ותן לנו עולם קטן משלנו  
שנברא אותו בשישה ימים ולא ננוח  
ביום השביעי יותר משביעית היום  
ואל תרחם עלינו אדוני אלוהינו  
רחם על הקטנים ועל השוטים  
רחם על העמים ועל הארצות  
ותן בנו כוח להיות אנחנו עצמנו  
אדוני אלוהינו הלא אתה ידעת  
אדוני אלוהינו הלא אתה שמעת  
אדוני אלוהינו הלא אתה אתה  
ואדוני אלוהינו הוא אדוני אלוהינו  
לכן תן בנו כוח לא לוותר  
אדוני אלוהינו הלא אתה ריחמת  
אדוני אלוהינו ולא אתה תרוחם

תן לנו לב חזק ומוח פתוח (פרויקט בן יהודה) (<https://www.poetryplace.org/article/>)

הסאטירה בשיר התפילה היא נשק איקונוקלסטי בהתמודדות של השירה העברית עם הסמכות המקודשת של המקורות ובו זמנית ניסיון פרדוקסלי לשמר את הרלוונטיות שלהם בתרבות היהודית. שירה התפילה אימצו את העמדה הסאטירית על מנת לעצב זהות רוחנית עדכנית המתאימה למשורר, למקום ולזמן ולמקום. זהו ניסיון מהפכני פוליטי וביקוריתיות היות והוא מבוסס על שפגאט בין אירוני-הומוריסטי לבין הפרויד. הרי, יש ניגוד בין הנומינזי או מעורר היראה לבין ההומוריסטי.

המשורר עיצב שירו תפילה המשמר בו בעת את המסורת התפילה היהודית, אך מורד בה. החתרנות באה לידי ביטויים באמצעות חיקוי מגחיק של תמונת התפילה היהודית המקובלת. הסאטירה כאן מפרקת את ההיררכיות המקובעות שביחסים בין הנשגב להיתולי. היא אף יוצרת אינטימיות מפתיעה בין בן אדם לאלוהים הודות לוידיים

אוטופורדיים, למשל: "שָׁאֲנָחֵנוּ לֹא יוֹדְעִים דָּבָר וְחָצִי דָּבָר" והודות לעיצוב דיאלוג בין מביני דבר, בין שווים. מן המסקנות השיר "תפילה מלב אל לב" היא שיותר קל לתקשר עם האלוהים, כמו עם מרבית האדם, על ידי אותן תבניות שעובדות בין האדם: שפת הדיבור והסאטירי. גם כותרת השיר מציין לכך.

אפשר לומר, הסאטירה משתמשת בסוגי צחוק והומור תוקפניים ולרוב מנמיכים. תוסף עליהם לעג, גיחוך, בוז, הירוניה שחורה; וכן מגוון של אפקטים הומוריסטיים, כגון סטירה, אירוניה, גרוטסקה ואיגיון. לרוב הסאטירה על יצירה אינה ביטוי של הסאטירה לשמו, אלא שהאירוניה היא מגמתי ונועד לחזק את המסר הפולמי והמתקן של הסאטירה. אף על פי שהסאטירה היא בעיקרה תבנית ספרותית חתרנית, היא מתבססת על תפישה שמרנית הקובעת כי יש קנון, וגם משמרת אותו: והרי ללא קנון הקורא לא יכול לזהות את המקור, ופרשנות הטקסט נפגמת. לכן הנטייה היא ליצור הסאטירה על יצירות חברתית (Hutcheon, 1985: 18).

מצב זה יוצר את הפרדוקס הסאטירי: באמצעות ציטוט סאטירי מִחִיה סאטירה את המקור וגם משמרת אותו כיצירה מודרנית ורלוונטית על-ידי הטקסט המאוחר. סאטירקן זה אף מסביר מדוע יש סאטיריות הנובעות מהערצה למקור (Dentith 2000: 189).

### שיר "חלוצים" של דוד שמעוני:

דוד שמעוני נולד כ"א באדר בעיר בורוסק שברוסיה הלבנה אביו היה תלמיד-חכם ומשכל חובב ספרות וחינכו על ברכי התורה וההשכלה. שמעוני למד ב"חדר" ובן י"ג החל ללמוד את השפה הרוסית ומדעים כלליים והיה ל כסטרן" (בן אור, 1972, עמ' 66).

השיר הזה הוא בחזקת סיפור מתובל בהסאטירה כשהמחבר מתאר היהודים הנוסעים בים הם לא מחפשים עור זהוב במקום זאת, למען השמש הזוהרת, כלומר, הם ויתרו את העושר והסתפקו באור המבטיח את חייהם, גם הם עזבו את הציפור הכחולה וביקשו מולדת עם חיים ונשימה.. והם שכחו את המולדת שלהם, המחבר כאן מתכוון לסאטירה הפוליטית והחברתית.

דוד שמעוני רוצה מהיהודים יחפשו את הציפור הכחולה ואת עור הזהב כדי שיוכלו לצבור עושר וכוח כדי שיוכלו ליצור לעצמם ישות ולא להסתפק בשמש וברוח זה לא מפתיע שהוא לקח את עמדה סאטירית כלפי חלוצי ההגירה השלישית כשנפגש אותם ותיאר אותם עם השיר הזה. נראה ששיר זה מחקה את ספרות העמים. אין פלא על עמדתו הסאטירית של המשורר כלפי עמו, כי הוא הושפע מהמשורר הלאומי ביאליק ועבד עם אחד מגדולי מנהיגי התחייה הציונית, ברנר, בנוסף לעובדה שרובם המכריע של הסופרים היהודים היו. קוראים לאותה המטרה, וזה נובע מהמורשת הדתית שלהם שעברה מדור לדור.

### שיר "חלוצים"

**לא לאגנינת הזהב – לשמש הזהב ישאפו**

**שמש הזהב של ארץ מולדת נשכחה**

**לא אל צפור התכלת נשואות עיניהן הכמהות**

**כי- אם לשחק התכלת של מולדת נשמה (בן אור, א, שם, עמ' 81).**

נראה, שהשיר הזה של החלוצים דומה למיתוס היווני, כאשר הגיבורים היוונים הפליגו בים על הספינה (ארקו) וחיפשו את גיזת הזהב המופלאה שנשתמרה בארץ קוליצ'ס הם חלוצים הרפתקנים המטיילים למדינות רחוקות המחפשות את הציפור הכחולה הצלחתן האישית היא עושר ועוצמה. התפקיד העיקרי של השיר הסאטירי הוא להעביר ביקורת על דבר מסוים, תוך שימוש באמצעי הבידור והצחוק כדי להעביר את המסר בתמונה מיוחדת ושונה. זוהי דרך נהדרת להבעת העמדה האישית, מכיוון שכולם אוהבים להיחשף לדברים משעשעים ובידוריים ובדרך הזו של שיר סאטירי ניתן להגיע לכמה שיותר אנשים (Theodore Kharpertian, 1990, P.13)).

שירת דוד שמעוני לא היתה זרה לעמו, אבל היתה קרובה ללבבו, והד רם ענה לצלילה. שמעוני לא התנכר לפצעי עמו ברגעי זעם ומצוקות יום יום, אלא עודד את נפשו והרעיף עליו את ניחומיו כשהשעה היתה צריכה. הוא שר את שירת התחיה, וקונן את קינת החורבן ועורר את תקוות העתיד; הוא תיאר את מוראות השואה של יהדות אירופה, הוקיע את ארמילוס הרשע של זמננו וקרא לנלם; הוא חיזק את רוח העם בציון במאורעות-הדמים

וליווה את החלוץ בלבטיו ואת הנהג בסכנת דרכו, את איש-הבריגדה בנכר, ואת גבורי צה"ל בקרב, ואת בוני הישובים החדשים במולדת. תמיד, בכל עת ובכל שעה, הלכה שירתו לפני העם ועם העם וזלפה עליו טל מרענן(עידו דוד כהן, 2024, עמ'13).

### **שיר "מצבה" של דוד שמעוני:**

האידילה "מצבה" הטרגית (שנכתב 1936), הנחשבת הפסגת יצירתו של המשורר מעוני, שעוסקת בערכים של אנשי העלייה השנייה. נראה, כי "דוד שמעוני" מזכיר ליהודים את עברם המצוי בספרי הדת ובתורה. בשיר "מצבה" המשורר מתחיל בסאטירה קשה שבה מתאר שמעוני את העם היהודי כעם אבוד שהוא כמו האריה המסתער הדורות טובעים זה על גבי זה, נרקבים בחושך, בעוני ובדרכים משפילות. אלו הם ביטויים סאטיריים, אבל האופי הכללי של השיר הוא אפי, נלהב, למרות זאת, ישנן התייחסויות סאטיריות שהמשורר עושה מעת לעת, אולי הם רעיון שיש למשורר מוטיבציה זה לא מוזר כי סאטירה נועדה לפעמים להניע, למלא שגיאות, לתקן שגיאות ולשים לב לדרך החזרה להיסטוריה ולנזיפות שמזכירות אותן כדי להניע אותן, נראה, שהשיר הזה הוא מוטיבציה נלהבת המעודדת היהודים לדבוק בתורה ובהדת היהודית:

### **שיר "מצבה"**

**שרו עם תועי מדבר, עם כארי יתנשא**

**ודורות על דורות רמוסים, נמקי חשך ועני**

**שרו גיסות בר – כוכבא, עוד שותת דם אצבעותם**

**ובני היכלה דכסיפין למחזי זיו דזעיר אנפין**

**שרו שומרי החומות מקבלים לזהטים- חורים**

**ושרו מיבלי- ידיים, חורשי שדות גליל ויהודה**

**ושר האור המזדהר מעיני מארחי הדלים(בן אור, א, שם, עמ'83).**

## שיר "מתוך הסנה" של דוד שמעוני:

דוד שמעוני מפנה סאטירה קשה כלפי עמו, ומתאר אותם כעם שאינו קושר כתרים לראשו, כלומר לראשו של המשורר, משמעות הדבר היא שהעם הזה אינו מיטיב עם ילדיו, אלא מאכזב אותם. זוהי אכזבה גדולה מהיהודים, וכך הביעו משוררים יהודים רבים, שהמשורר תיאר אותם לא פעם כרשלנות. מה שהוביל, פעם, לאובדן השפה העברית, שפת הברית הישנה המשורר הזה התייחס למשמעות הזו כשאמר "שירי מוזרים", כי השירה הזו הפכה לא מרגשת עבור היהודי, שלו. אוזניים רגילות לשמוע מטר מערבי ושירה אירופית לפיכך, הוא נותן דוגמה מתוך ספר משלי.

יש לו גוון סאטירי:

### שיר "מתוך הסנה"

יִדְעָתִי כִּי עַמִּי לֹא יַעֲנֵד לְרֹאשִׁי עֲטָרוֹת

שִׁירָתִי לוֹ זָרָה וּלְבָבוֹ לֹא יַעַן לְצִלִּילָהּ,

נְחוּמִי לֹא נָזְלוֹ עַל פְּצָעָיו בְּרָגְעֵי עֲבָרוֹת,

בְּמַצּוֹקוֹת יוֹם-יוֹם לֹא עוֹדְדָתִי רוּחוֹ הַנֶּלְאָה.

(ידעתי, כי עמי... (בן אור, א, שם, עמ' 89)

אחר – כך המחבר מגלה לנו את המצב הפסיכולוגי שלו בשיר הזה, המשורר מדבר בחלק מסוים זה על ירידת המוסר, שהיא התקופה בה הוא חי, בה שפעו סכסוכים, יריבויות וקרבות בין מדינות או בין יחידים של מדינה אחת, שבה התאפיין העולם בנהרות של דם, הרג ועקירה של הסאטירה שלו לעולם הזה, שמלא באלה שהם גרועים מחיות, שבו יש צמא לדם ולפשע המשורר הרגיל אותנו ל... שיריו הקודמים כונו לכון את הביקורת והסאטירה שלו כלפי היהודים. על מנת להניע אותם או להרתיע אותם ממשוה שיפגע בהם, אולם בשיר זה הוא חרג מעבר לכך והפנה את הביקורת והסאטירה שלו לעולם בכלל ולאנושות על הטרגדיות והכאבים שראה וחווה באותה תקופה. המטרה ברורה: זה נושא חברתי ופוליטי כללי הכותב רצה לחזור לשלום ולדחות חילוקי דעות.

**איש בעל רגשות עדינים**  
**מתרחק מריב ובורח ממדנים**  
**אוהב את השלום כמבחר הפנינים**  
**והקרב והקטטה בעיניו לצנינים**  
**ונפשו סולדת למראה כל דם** (בן אור, א, שם, עמ' 89)

### **שיר "בחנות - נעלים" של גרשון רוזנצווייג:**

גרשון רוזנצווייג נולד תרכ"א בקארצ'ין, פלך גרודנה אביו זלמן ליב, שהיה שמש וסופר סתם, חינוכו וגם בידי מלמדים. הנער עבר ללמוד בישיבה ביאליסוק (Biographical Sketches 1903-1904, P.P. 175). עוד בנעוריו התנכר בחוש ההומור והסאטירה וראש – הישיבה, ר' זבולון, היה מבקשו לשעשע את התלמידים ב"חכמות" משיחת – חולין של תלמידי – חכמית (Biographical Sketches 1903 P. 175).

גרשון רוזנצווייג עשה נסיון להחזיק בחנות נעלים. צעדו זה שימש לו עילה לפרסם הסאטירה תלמידית בשם "סוגיא דמנעלים" ביחד עם פירוש בשולי הגליון ומודעה מיוחדת על "בית חלוץ הנעל" כנראה הרגיש בזרות שסופר ועורך עברי ימצא לו פרנסה מן המסחר ופירסם את המכתם הבא:

**סופר הייתי לעמי נושא הדגל**  
**לספרות ישראל בארץ החדשה**  
**ותנחן משלום נפשי מטוב נואשה**  
**ולסנדלר הייתי מנהל עמי בנעל**  
**אולי לרגלו יברכני האל ממעל** (קבקוב, יעקב, 1966, עמ' 214)

שנים אחדות לאחר – מכן, כש רוזנצווייג נטל עליו להיות לא רק העורך אלא גם המו"ל של "העברי", עסק בהוראה ולימוד ארבע שעות ביום בעד משכורת זעומה. שירים סאטיריים הפכו להיות בשנים האחרונות דרך פופולרית ליצירת ברכות לימי הולדת מקוריות או להבעת ביקורת כזו או אחרת כלפי גופי ציבור מוכרים, או אנשי ציבור. באמצעות שירים

סאטיריים ניתן להביע עמדה אישית בנוגע למאורע מסוים שקורה, וכך גם להעניק שיר שהוא יצירה אמנותית לכל דבר.

### שיר "אחד מי יודע" של גרשון רוזנצווייג:

הסאטירה של גרשון רוזנצווייג על השיר "אחד מי יודע" נדפסה במקומות שונים. אנו מביאים כאן את הבית הראשון והבית האחרון של הסאטירה זו, הסאטירה יכולה להיות מכוונת לתיקון שחיתות חברתית, פוליטית, ספרותית או אחרת, והיא יכולה להיות גם בונה או כלי חלופי לבנייה (שאנן, אברהם, שם, עמ' 1021)

**אחד מי יודע? אחד אני יודע?**

**אחד הוא הכסף אליל המטבע**

**המושל פה ארץ כאלהים כגבור**

**ולפניו כל אדם משתחוה וכורע**

**שלושה – עשר מי יודע? שלושה – עשר אני יודע ?**

**בן שלושה – עשרה שנה כבר הכל יודע**

**דורש ברבים מה שהוא אינינו שומע**

**ואת הוריו ומוריו מיד איננו יודע**((קבוקב, יעקב, 1966, עמ' 214)).

נראה, הקו העיקרי, שהבדיל את גרשון רוזנצווייג מאחיו הסופרים, היה חוש ההומור והסאטירה שבו. במקום להיות אכול יאוש, היפנה את מרירותו החוצה והוציא דברי מכתם וסאטירה. בצורה ספרותית אלה גילה כשרון מיוחד במינו, בהן מצא פורקן לקשי-יומו, והן שאיפשרו לו לעמוד במידת האופטימיות שלו ולטפח בכוחה בעקשנות את העתונות העברית בארץ זו.

### שיר "אוקרניה" של "זלמן שניאור":

שיר זה נחשב אחד משירי הסאטירה הקשה המופנים לאוקראינה, בהם בכה "זלמן שניאור" על גורלם של אחיו היהודים, קורבנות מעשי הטבח שביצעו האוקראינים בעם הישראלי לאחר מלחמת העולם הראשונה. המשורר חושף את פניה המכוערים של

אוקראינה, שאפשרו לסוסי הקווקזים לחלל את כנסיות היהודים ולאנוס ולשפוך את דם בנותיהם לנגד עיני אבותיהם החלשים. אוקראינה קישטה את עצי הרחוב שלה בגופות של אמהות ותינוקות

### **משפעת חירות רחבות – לב והלך שולל –**

**הברחת אל בתי- כנסת סוסי – הקוזקים**

**אנסת ושחט בנותי, לעיני אבות נמקים**

**ותתלי בעצי – מסלותיך אם על עולל ( שניאור.שירים.1952, עמ'34 ).**

המשורר עובר בין המקומות והזמנים כדי לעשות סאטירה ולתאר את בגידת אוקראינה בילדיה היהודים ובקדושותיהם כאן, במסגדים של אוקראינה, נשרף ספר התורה. הם דוחפים את עצמות המתים באתים, אומר המשורר במרירות:

### **לקטרת – מסגדך ריח של ספר – תורת חרוך**

**ומאלמי קצירך גורפים עצמות במגרפה) שניאור.שירים.1952, עמ'34 (**

עם ההקדמה המפחידה הזו לאוקראינה, עובר המשורר לתאר את פרקי הטבח הטראגי, והסצנה הראשונה שעוצרת את המשורר היא סצינת התינוק המטיל מבטי עצב, מתחנן בפני אביו שיציל אותו מחסדיו של הנוצרים, שלא יהיה המת הראשון במערבולת העוינות הנוצרית-יהודית.

### **שיר "אל תשמח" של "זלמן שניאור":**

שניאור מפנה לפעמים את כעסו על אנשיו החלשים ובפעמים אחרות כלפי הגויים הרודפים את היהודים, ובין זה לזה אובד שניאור בין המוסר הכפול הזה. סדרת הכעס שלו מסתיימת בהמחאה העוקצנית, גינוי ולעג נגד עמו. נראה, באמצעות שירים סאטיריים חריפיים יכול להביע עמדה אישית בנוגע למאורע מיוחד שקורה, וגם להעניק שיריים שהם יצירה אמנותית לכל דבר כדלקמן:

**על קבר עם משעבד למסורותיו**

**עם חדש, ללא על, יתפלל ככה:**

**יתגדל ויתקדש שמה רבה**

**אשר הוציא עם מבית – עבדים**

**ללמדו תורת –חרות במדבריות**

**ומכרו לעבד עולם**

**לאדונים רבים במזרח ובמערב**

**יתגדל ויתקדש (שניאור.שירים.1952, עמ'34)**

### **שיר "דבר" של "ביאליק":**

ביאליק אבי השירה העברית המודרנית.ביאליק תרם תרומות חשובות לספרות הילדים(האנציקלופדיה העברית,1969,עמ'241-240), נולד באוקראינה והתיתם מאביו בהיותו בן שבע. חיי משפחתו ויסוריו מתקופת ילדותו מצאו ביטוי נאמן בשירתו ובסיפוריו (ספיח) יתמותו הפכה לסמל חייו ושירתו ובעקבות זה אף לסמל האומה (האנציקלופדיה העברית,1969,עמ'241-240)).

השיר נכתב בשלהי 1904, בימי ההתפארות המוגברת במהפכה הרוסית, כאשר הציונים הבולטים נסחפו אחר המגמה החדשה ושכחו צהיון הבגידה הזו התרחשה ישירות עם מותו של הרצל ביולי 1904, והיא זו שעשתה המשורר ביאליק משתמש בצליפה של התעללות מילולית והסאטירה החריפה וקללות כלפי היהודים.

**את רצפת האש מעל מזבחך זרה הלאה הנביא**

**ונטשתה לנבלים –**

**תהי להם לצלות עליה צלים ולשפות סירם**

**ולהחם כף – ידם**

**ואת – הניצוץ מלבבך זרה ויהי למו להצית**

**גלים הקטרת אשר בפיהם**

**ולהאיר על שחוק הזדון הורב כגנב תחת שפמם**

**ועל – הצדיה אשר בעיניהם (ביאליק,שירים,עמ'קעב)**

## שיר "על השחיטה" של "ביאליק":

השיר "על השחיטה" נכתב בעקבות פרעות רוסיה שנה 1903 וברוח הטראומה של ביאליק בעקבות האירועים. שיר "על השחיטה" מלא סאטירה חריפה, המשורר פותח בביקורת חריפה כלפי אלוהים, גם יש הבנה וראייה מעמיקה יותר של הסאטירה. הכותרת של שיר השחיטה היא כותרת פרודיה היא חלק מהברכה שנאמרת לאחר על השחיטה, אבל יש בני - אדם נשחטים. בבית השני של "על השחיטה" פונה המשורר אל התליינים עצמם ומתאר את המאורעות רוסיה. סדרו של העולם הופך רצח ולהרג של היהודים, ובכל מקום הגרדום. דמם של היהודים הותר וכל אחד יכול לפגוע בהם "דם" מהווה מילה מנחה בבית השני של "על השחיטה".

**שמים, בקשו רחמים עלי!**

**אם-יש בכם אל ולא בכם נתיב -**

**ואני לא מצאתיו -**

**התפללו אתם עלי!**

**אני לבי מת ואין עוד תפלה בשפתי,**

**וכבר אזלת יד אף-אין תקוה עוד -**

**עד-מתי, עד-אנה, עד-מתי?**

**התלין! הא צואר - קום שחט!**

**ערפני ככלב, לך זרע עם-קרדם,**

**וכל-הארץ לי גרדם -**

**ואנחנו - אנחנו המעט!**

**דמי מתר - הך קדקד, ויזנק דם רצח,**

**דם יונק ושב על-כתנתך -**

**ולא ימח לנצח, לנצח.**

**ואם יש-צדק - יופע מיד!**

**אך אם-אחרי השמדי מתחת רקיע**

**הצדק יופיע -**

**ימגר-נא כסאו לעד! (ביאליק, שירים, עמ'קנב)**

השיר "על השחיטה" השיר אינו אלגיה בוכייה עבור הקורבנות, אלא יצירה סאטירית. איש לא נחסך מגינוי חריף. המשורר עושה סאטירה למבצעי הטבח, לקורבנות ולאלוהים המשורר מעביר את הקורא ממקום למקום כדי להגיע לשיא האהדה והרגש עם הסצנות שמתאר הסופר. ביאליק מדבר על משמעותה של הנקמה – נוראה וקשה נקמת דמו של ילדים קטנים. המשורר בסוף שירו מוסיף שהנקמה שהוא רוצה על טבעית בבקשה שדמם של אותם חפים מפשע יזעזע את מוסדות הרשע ששולטים בעולם ויעשה צדק.

מצב הסאטירה הפוליטית בחברה נתונה משקף את הסובלנות או חוסר הסובלנות המאפיינים אותה, את מצב חירויות האזרח וזכויות האדם. תחת משטרים טוטליטריים, כל ביקורת על המערכת הפוליטית, במיוחד הציניות, מדוכאת. דוגמה טיפוסית היא ברית המועצות שבה מתנגדים, כמו אלכסנדר סולז'ניצין ואנדריי סחרוב, הופעלו בלחץ חזק מצד הממשלה. בתקופה שבה הותרה סאטירה על חיי היומיום בברית המועצות, הסאטיריקן המפורסם ביותר היה ארקדי רייקין, התקיימה סאטירה פוליטית בצורת אנקדוטות, שלעגו למנהיגים פוליטיים סובייטים, במיוחד ברז'ניב, שהיה ידוע בצרות אופקים שלו. אהבה לפרסים ועיטורים.

## סיכום:

1. הסאטירה הכלי העיקרית לביקורת על ידי תיאור הפגמים במציאות והליקויים בן-אדם ובחברה בתמונה לגלגנית – עוקצנית. היא חושפת ותוקפת תופעות של שחיתות של אישיות ציבורית של הכלל.
2. הסאטירה בלשון היא קללה וזלזול, שזה ההיפך משבח. והסאטירה במונח, היא אחת ממטרות השירה העברית, והיא עוסקת במשמעויות של לשון הרע, לשון הרע ועלבונות בחברה. זה ההיפך משבח, כפי שהלל מזכיר מידות טובות והסאטירה מזכירה מידות טובות.
3. רוב השירים הסאטירית של שמעוני ושניאור מתאפיינת בפשטות, ומופנית ליהודים ולניסיון להניע אותם, אך השירה הסאטירית של ביאליק ואבידון מופנית ליהודים וכן מבקרת את התופעות השליליות הרווחות בתקופתם.

4. הסאטירה קיימת בספרות העברית אבל זה לבש אופי הדתי בברית הישנה, וזה עשוי להיחשב נזיפה או רשע, אבל יש נקודה של גינוי של אחרים שהיהודים רואים בהם אויביהם. כלי ההתקפה של הסאטירה הם הגזמה, הכוללת את הגרוטסקה וכן את האירוניה והאבסורד הניגודים.
5. בתקופה המודרנית התפתחה הסאטירה עד כדי כך שהיא קיבלה שני מימדים חשובים: הממד הפוליטי, כמו בשירת זלמן שניאור, והממד החברתי, כמו בשירת דוד שמעוני. שני הממדים הללו האפילו על שאר הממדים.
6. צורות הסאטירה העבריות מגוונות בתכניהן מקצתן באו בצורת קונפליקט אידיאולוגי, כגון הסאטירה של (שמעוני), ומקצתן באו בצורת קונפליקט היסטורי, כגון הסאטירה של זלמן שניור, מקצתן באו בצורה קונפליקט פסיכולוגי, כגון הסאטירה של ביאליק, אבידוני .
7. השירה הסאטירית של שמעון וביאליק היא שירה מוטיבציה במהותה הכללית, אך הסאטירה נוכחת בין קפלי השירה המוטיבציה והנלהבת הזו.
8. הסאטירה קמה למטרות ולמטרות שיש להן סיבות. יש סאטירה לרפורמה המכוונת לחברות שמבצעות טעויות כאן מגיע תפקידה של הסאטירה עם האשמה ונזיפה, ואפילו עלבונות וקללות, להרתיע את הקבוצה הזו או יחידים ולגרום להם לעזוב את העבודה הזו.
9. שירתו הסאטירית של ביאליק יצאה לאור, בגלל התבוסות והאסונות הרצופים של היהודים, וחלוקתם זה בזה אדישותם וטיפשותם, שהביאו את המשורר לדחות את הנסיבות הללו, והתמורות הפוליטיות שיתפו פעולה בהפיכת ביאליק למשורר סאטירי.
10. הקו העיקרי, שהבדיל את גרשון רוזנצווייג מאחיו הסופרים, היה חוש ההומור והסאטירה שבו. במקום להיות אכול יאוש, היפנה את מרירותו החוצה והוציא דברי מכתם וסאטירה.

## ההערות:

- 1- (גייג'ר, יוסף, אהלי יפת, ירושלים 2012, עמ' 36).
- 2- (אבן - שושן, אברהם, המלון החדש, ירושלים: קרית - ספר, 1974 עמ' 1785)
- 3- דוד, אלכסנדר, הסאטירה הפוליטית (סיכום ביניים) 1984-1948, ספרית פועלים, 1985, כ"ס 345
- 4- נוי, עידו, 'חבורת הזבל': על קריקטורה, הסאטירה והסירחנות הפוליטיים, מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי-לד (תשפ"א), 1987 עמ' 211-254.
- 5- (פרידלנדר יהודה, 1994, معجم المصطلحات العربية في اللغة والادب, مكتبة لبنان, بيروت 1979, עמ' 347).
- 6- לימור שיפמן, הערס, הפרחה והאמא הפולניה: הוצאת מאגנס, אוגוסט 2008, שסעים חברתיים והומור טלוויזיוני בישראל 1968-2000
- 7- עידו נוי, 'חבורת הזבל': על קריקטורה, סאטירה וסירחנות פוליטיים, מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי-לד (תשפ"א), עמ' 211-254
- 8- רומא: אימפריאליזם ואימפריה, האוניברסיטה הפתוחה, כרך ג', יחידה 8, עמ' 37
- 9- مجدي وهبة, 1979, معجم المصطلحات العربية في اللغة والادب, مكتبة لبنان, بيروت 1979 (232 ص)
- 10- (مجدي وهبة, مصدر سابق, ص 232).
- 11- (مجيد, عبود رحيمه. 2021, الصراع النفسي للقاص إسحاق شنهاراً بحث منشور في حويليات أداب عين شمس, مجلد 45, لأم' 234).
- 12- (عبد الكريم, سعاد, 2021 بحث منشور في وقائع المؤتمر التاسع لكلية اللغات. جامعة بغداد, للفترة 26-27 نيسان, 2017, ص 2.).
- 13- علي, بيداء عباس, يوليو 2019, البعد الرمزي للدموع في شعر بياليك. بحث منشور في حويليات عين شمس القاهرة, المجلد 47, يوليو - سبتمبر, ص 10.
- 14- Kharperian Theodore D (1990), "Thomas Pynchon and Postmodern American Satire", hand to turn the time: the Menippean satires of Thomas Pynchon, P.13
- 15- אלכסנדר דוד, ליצן החצר והשליט: הסאטירה הפוליטית בישראל (סיכום ביניים) 1984-1948, ספרית פועלים, 1984, עמ' 45
- 16- יהודה פרידלנדר, במסתרי הסאטירה, פרקים בסאטירה העברית החדשה במאה ה"ט, שלושה כרכים, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 1984, 1994, עמ' 56).

17- (הערס, ימור שיפמן, 1968–2000 עמ'789).

18- Claridge, Claudia (2010), p.257).

19 - Kharpertian, Theodore D (1990), "Thomas Pynchon and Postmodern American Satire",  
في Kharpertian), A hand to turn the time: the Menippean satires of Thomas Pynchon,  
p.257, ISBN:9780838633618

20- Thomas Pynch, Menippean (2019 ,P.483).

21- Antonia Szabari (2009) Less Rightly Said: Scandals and Readers in Sixteenth-Century France Antonia, Szabari, 2009, P.279).

22 - Ullman, BL (1913), "Satura and Satire", Classical Philology, part. 8.

23- Claridge, Claudia (2010) Hyperbole in English: A Corpus-based Study of Exaggeration,  
2010- p.257

24- שאנן, אברהם, הספרות העברית החדשה לזרמיה.תל - אביב: הוצ' מסדה. 1967. כרך 4. עמ'16 .  
שם, עמ'1021-1022) .

25 – الهجاء – مقال في الموسوعة العربية نسخة محفوظة 27 مارس 2020 على موقع واي باك  
مشين.

26 -- الهجاء – مقال في الموسوعة العربية نسخة محفوظة 27 مارس 2020 على موقع واي باك  
مشين.)

27 – مظفر النواب، الاعمال الشعرية الكاملة، دار قنبر، 1996 ، ص 86 .

28 – الجواهري، محمد مهدي، الديوان، مطبعة الاديب البغدادية، بغداد، 1974، ص 32

29 - (תהלים : 1:2, תנ"ך: ,לונדון, 1900) .

30 - (אברהם, שאנן, 1967, עמ'67).

(31 - <https://he.wikipedia.org/wiki/94>)

32- מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, עמ' 211–254).

33- (אנציקלופדיה בריטניה, עמ'674)

35 – رشيد، غزوان مجيد. دراسة تحليلية في قصائد زلمان شنيور. رسالة ماجستير غير منشورة ،  
بغداد، كلية اللغات، 2006، ص 28.

36- (פרסקי, נתן. מקראות ישראל חדשה ז'. הוצאת" מסדה", 1978, עמ'37).

- 37- (הנציקלופדיה העברית כללית יהודית וארצישראל, כרך 8, הוצאת חברה אנציקלופדיה בע"מ, 1973, עמ' 791).
- 38- מנחם פינקלשטיין, "הטור השביעי" ו"טוהר הנשק" - נתן אלתרמן על ביטחון מוסר ומשפט, משפט וצבא 20, 2009, חלק שישי: "על זאת", עמ' 141-158.
- 39- סרטים ובתי ראינוע, ל. בארי, בתוך: עשרים השנים הראשונות - ספרות ואמנות בתל אביב הקטנה 1909 - 1929, עורך: א.ב. יפה, 1980, עמ' 292.
- 40- (סרטים ובתי ראינוע, ל. , 1980, עמ' 292).
- 41- (خالد اسماعيل علي, 1989, النصوص العبرية الحديثة, ص 181)
- 42- جاسم، عدنان شبيب، الباعث الديني في الشعر العبري الحديث. وقائع المؤتمر التاسع لكلية اللغات. جامعة بغداد، للفترة 26 - 27 نيسان، 2017، ص 71.
- 43- جاسم، حيدر احمد. الحنين للقدس في شعر ارون زيتلين. بحث منشور في مجلة الترجمة واللسانيات، تصدرها جمعية المترجمين العراقيين- بغداد، العدد 16 / حزيران 2021، ص 79.
- 44- גיטה אבינורדף, שער בספרייה הלאומית, 1975, עמ' 45)
- 45- (גבריאל מוקד, 2006, שלוש וריאציות, אתר סימניה, עמוד 9).
- 46- based Study of Exaggeration, 1919-Claridge, Claudia (2010) Hyperbole in English: A Corpus p.257
- 47- פרויקט בן יהודה <https://www.poetryplace.org/article>
- 48- Hutcheon, 1985: 18
- 49- (Dentith 2000: 189), ((.
- 50- "(בן אור, 1972, תולדות הספרות העברית החדשה כרך שלישי הוצאת יזרעל, עמ' 66).
- 51- (בן אור, א, שם, עמ' 81)
- 52- Kharpertian, (Theodore (1990, P.13).
- 53- עידו דוד כהן, "היום היו מרביצים לנו": איך עושים סאטירה תחת אש, ומה הטעם?, באתר הארץ, 13 במאי 2024, עמ' 13).
- 54- (בן אור, א, שם, עמ' 83).
- 55- (בן אור, א, שם, עמ' 89).

- 56- (בן אור, א, שם, עמ'89).
- 57- Biographical Skeches of Rabbis and canors" 1903-1904, P.P.175-176, jewish Encyclopedia, Vol.X, P.482"
- 58- קבקוב, יעקב, חלוצי הספרות העברית באמריקה, שם, עמ'272.
- 59- (שאנן, אברהם, שם, עמ'1021)
- 60- ((קבקוב, יעקב, 1966, עמ'214)).
- 61- (שניאור. שירים, 1952, עמ'34).
- 62- (שניאור. שירים, 1952, עמ'34)
- 63- האנציקלופדיה העברית, כללית יהודית, וארצישראלית. כרך 8, חברה להוצאת אנציקלופדיות בע"מ, ירושלים ותל אביב, 1969, עמ'240-241
- 64- (ביאליק, שירים, עמ'קעב
- 65- (ביאליק, שירים, עמ'קנב)

## الهجاء واهدافه في الشعر العبري الحديث نماذج مختارة

### المستخلص:

فن الهجاء احد فنون الشعر الذي يُعبّر عن الاستهزاء والغضب لدى الشاعر تجاه مذهب او فرد، والهجاء نقيض المدح، ويُعد احد اغراض الشعر كما جاء على لسان الشعراء. وقد كان هذا اللون من الادب احد ابواب النقد البناء عندما يُنبه الى العيوب والمشاكل ويُحفّز الى معالجتها ولكنه يكون هداماً عندما يتعامل معها بسخرية وتهكم لاذع بحيث يُشوّه الصورة تماماً. أرتبط مفهوم الهجاء بالسخرية كنتاج ادبي ليصف لنا العيوب بشكل ساخر ولاذع يدعى بالهجاء الساخر وهو يتناول موضوع ما بقالب لاذع وساخر متهمك يهدف الى الترفيه عن النفس او المتعة.

أما في الشعر العبري فالهجاء كان له نصيب كبير في أدب الشعراء اليهود؛ نتيجة للصراعات والخصومات والقتال بين الدول او بين افراد البلد الواحد، فقد شحذ اغلب الادباء اليهود سكاكين هجائهم لهذا العالم المليء بالمظاهر الاجتماعية المنتشرة، ويُعد الشاعر يهودا ليف كوردن من اشهر شعراء الهجاء وتميز بالهجاء ايضا ببياليك وتشرنخوفسكي في عصر الاحياء القومي ودافيد شمعوني وغيرهم. كما ان صور الهجاء موجودة في العهد القديم لا سيما قصيدة البحر واسفار الخروج التي فيها ذم وهجاء للاعداء اما في العصر الوسيط فقد تميز عدد من الشعراء اليهود به.

وفي اطار رصدنا للادب العبري فقد حاولنا في هذا البحث ان نسلط الضوء على مفهوم الهجاء وسماته وذلك من خلال دراسة وتحليل نتاجات الشعراء اليهود الهجائيين الذين عرفوا بسلطة اللسان بشكل لافت للنظر، وقد شكلت ظاهرة الهجاء مساحة واسعة في اشعارهم، وهذا ما استدعانا لدراستهم، والوقوف على مجموعة من التقنيات التي وجدنا فيها التعبير عن السلوك السلبي التي اتصف بها المهجو، ومن أبرز التقنيات التي كشفت التوتر النفسي وحالات التناقض التي يعيشها الشاعر اليهودي، ونظرتة إزاء المجتمع اليهودي.

فالدراسة تتناول عرضاً تاريخياً مفصلاً حول الهجاء ، بصورة عامة والادب العبري بصورة خاصة، آخذة بنظر الاعتبار المحاور الآتية: مفهوم الهجاء، أنواعه ، أصل الكلمة وجذورها، وامتدت الدراسة للتناول الوظائف الاجتماعية والنفسية للهجاء كما ناقشت الدراسة نتائج الشعراء اليهود الذين افردوا جانباً من اشعارهم لموضوع الهجاء. الكلمات المفتاحية: الهجاء ، الشعر العبري الحديث، السخرية، الفكاهة .

